

tabiiy hodisani qay shaklda qabul qilishini namoyon etadi. Shuningdek, tabiiy hodisaga nisbatan munosabat, voqelikka nisbatan hissiy yondashuv va yana mazkur hodisaning millat mentaliteti va tajribasida qanday iz qoldirgani – bularning bari taqlidiy so‘zning strukturasi, qo‘llanish doirasi va hatto fonetik tarkibi orqali anglashiladi. Masalan, milt-milt, ship-ship, shildir-shildir, jimir-jimir taqlidiy ifodalarining fonetik tarkibidan harakat yoki holatning kishi ongida ijobiy taassurot qoldirishi, ushbu ifodalar ijobiy, yoqimli manzaralarni qo‘llashda ishlatilishi kabi holatlarni ko‘rish mumkin. Bu kabi tasviriy ifodaviy o‘ziga xosliklarni so‘zlar tarkibida takrorlanuvchi i tor unlisi orqali anglasa bo‘ladi. Qolaversa, taqlidiy ifodalarning aynan o‘z ma’nosiga mos kontekstda emas, balki butunlay boshqa kontekstlarda ham qo‘llanishi ushbu vositalarning yuqori tasviriy xususiyatlaridan dalolat beradi. Chalp-chulp, shapir-shupur, tapir-tupur, g‘arch-g‘urch taqlidlari jarayonning tez yoki kutilmaganda sodir bo‘lganligi, harakatning qo‘pol ravishda amalga oshirilganligini, harakatning soniyaviyligini o‘z tarkibidagi unlilar orqali to‘laqonli ifodalab beradi.

XULOSA

Taqlidiy ifodalar u yoki bu hodisaning so‘zlovchi ongida qanday kayfiyat uyg‘otishiga ham ishora qiladi. Tovushlar ketma-ketligi, ya’ni so‘zning tovush tarkibi undagi ijobiy yoki salbiy ma’noni namoyon eta oladi va bunga yuqorida keltirilgan taqlidiy so‘zlar yaqqol misol bo‘la oladi. Olamning lisoniy manzarasida taqlidiy so‘zlarning o‘rni shak-shubhasiz muhim, shuningdek, ushbu so‘zlar asosida olamning tovushli tasviri atamasi shakllangani taqlidlarning keng tasviriy imkoniyatiga dalil. Taqlidiy ifoda vositalari olam umumiy lisoniy manzarasining dastlabki sathi, ya’ni fonetik sathini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Books with Lots of Onomatopoeia: Everywhere the Cow Says Moo! by Ellen Weinstein Kindergarten - 2nd grade.
2. Bredin H. *Onomatopoeia as a Figure and a Linguistic Principle*//*New Literary History*. – Johns Hopkins University Press Volume 27, Number 3, Summer, 1996. – P. 555-569.
3. Karina M. Sanata English onomatopoeia in children’s books, Dharma University, 2017.
4. Qo‘ng‘urov R., Begmatov E., Tojiev Yo. *Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
5. Qo‘ng‘urov R. *O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar*. – Toshkent: Fan, 1966 – 153b.

TIL, MADANIYAT VA FOLKLORNING O‘ZARO TA’SIR JIHATLARI

АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЯЗЫКА, КУЛЬТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА

INTERACTION ASPECTS OF LANGUAGE, CULTURE AND FOLKLORE

Annotatsiya. Ushbu maqolada til, xalq og‘zaki ijodi va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, fraqli jihatlar, umumiy xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: til, folklor, madaniyat, tafakkur

Аннотация. В данной статье описывается взаимосвязь языка, фольклора и культуры, их различия, общие черты.

Ключевые слова: язык, фольклор, культура, мысль

Annotation: This article describes the relationship between language, folklore and culture, their differences, common features.

Key words: language, folklore, culture, thought.

Ma‘lumki, til, xalq og‘zaki ijodi va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik muammolari hozirgi kunda dolzarb va ko‘p jihatdan ustuvor hisoblanadi. Buning sababi shundaki, “dunyo haqidagi eng qadimiy g‘oyalar folklor, mifologiyada qayd etilgan va mentalitetning shakllanishi va aks etishiga ta’sir qiladi”.

“Til” so‘zining o‘zi ko‘p qirrali va polisemantik bo‘lib, turli xil sun‘iy va tabiiy aloqa vositalarini anglatadi. Bundan tashqari, har qanday til (og‘zaki yoki og‘zaki bo‘lmagan, tabiiy milliy yoki fan yoki madaniyat, san‘at tili) bir tomondan, ong va tafakkur bilan, ikkinchi tomondan, madaniyat bilan bog‘liq. Ushbu tushunchalar bir-biri bilan ko‘p jihatdan o‘zaro ta’sir qiladi va turli kontekstlarda ishlaydi.

“Til” atamasini tahlil qilganda biz shu ma’noni tushunamiz so‘zlar, til – bu fikrni so‘z bilan ifodalash tizimiga ega ma’lum bir fonetik va grammatik tuzilish, shuningdek, aloqa vositasidir. Shunday qilib, strukturaviy ma’noda “til” tushunchasi turli yo‘nalishlarda undan ajralib turadigan “til” orbitalarini boshqaradigan “atom” sifatida ifodalanishi mumkin.

Ma‘lumki, til va tafakkur o‘rtasidagi munosabat tilshunoslik va falsafaning “abadiy” muammolaridan biridir. V.Gumboldt birinchi bo‘lib til nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur jarayonini amalga oshirishning zaruriy sharti ekanligini ta’kidladi: “Til tafakkurni shakllantiruvchi organdir... aqliy faoliyat va til, shuning uchun, bir butundir” (Gumboldt 2000: 75).

E.Sapir bu borada birmuncha boshqacha gapirib, “til... tafakkurga doimo ergashib boradi, garchi uning shakli va tuzilishi yashirin bo‘lsa-da, faqat ma’lum sharoitlarda talqin qilinishi mumkin”, deb ta’kidlaydi va umum e’tirof etilgan, sodda bo‘lsa-da, qarashdan farqli o‘laroq, “til keyinchalik tayyor fikrga qo‘llaniladigan yorliq emas” (Sapir 1993: 36).

Tilshunoslarning ta’kidlashicha, ong haqida gapirganda, biz ongning lingvistik “qobig‘ini” uning shakliga “qo‘yish” mumkin emas. Til bor joyda ong bor, deyish noto‘g‘ri bo‘lardi. Maqolaimizda biz ongni talqin qilishda tildan foydalanamiz, degan fikrga moyilmiz, chunki bu talqin tashqi tomondan ifodalanadi. Yuqorida tilga olingan mualliflar matnni lingvistik tahlil qilish yordamida ongni amalga oshirish mumkin emasligini ta’kidlaydilar.

Til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganar ekanmiz, biz ushbu tushunchaning o‘ziga batafsil to‘xtalib o‘tishni joyiz deb bilamiz. Ma’lumki, “madaniyat” tushunchasiga juda ko‘p ta’riflar mavjud.

Madaniyat, uning tuzilishi va mazmuni turlicha talqin qilinadi, bu uning tarkibiy qismlariga, shuningdek, o‘rganilayotgan muammolar va maktablarga bog‘liq.

Madaniyat ta’rifi ijtimoiy yondashuvning asosi, biz ko‘rib turganimizdek, ushbu hodisani madaniyatdan farqli deb talqin qilishdir, tabiat, biologik va fiziologik, shaxsga emas, balki muloqot orqali bog‘langan odamlar guruhiga xosdir.

Madaniyat tushunchasida kognitiv yondashuv ham mavjud bo‘lib, u madaniyat shaxs tomonidan tan olingan holda til voqeligi, fikrlash jarayonlari va tuzilmalari nuqtai nazaridan talqin qilinishida yotadi. Bunday o‘rganishning o‘ziga xos xususiyati madaniyatga bilim sifatida alohida munosabatdir va u kognitiv deb ataladi (W. Gudenough).

Ma’lumki, madaniyatshunoslikda milliy madaniyatlarning o‘ziga xos xususiyatlarining juda qiziqarli, muhim va murakkab muammosi paydo bo‘ladi. Biroq, mavjud bo‘lgan turli xil milliy madaniyatlarning o‘ziga xos xususiyatlariga qaramay, ularning barchasida umumiy narsa bor, bu bizga umuman insoniyat madaniyati haqida gapirish huquqini beradi.

Asrlar davomida er yuzida yashovchi odamlar tabiatning bu sirli topishmoqlari va xabarlarini ochishga harakat qilishdi va o‘sha paytda ular o‘zlarining madaniyatini shakllantiradilar. Milliy madaniyatlarning xilma-xilligi insoniyat va umumjahon madaniyatini boyitadi. Birovning milliy madaniyati bilan tanishish va uni o‘rganish, uni umuminsoniy moddiy va ma’naviy qadriyatlar bilan tanishtirish orqali inson o‘zining ichki dunyosini yanada boyib boradi.

Xalq og‘zaki ijodi milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida nihoyatda muhim o‘rin tutadi.

Madaniyatni kim yaratganiga va uning darajasiga qarab, sotsiologlar madaniyatning uchta shaklini ajratib ko‘rsatishadi: xalq, ommaviy va elita (Kravchenko 2008: 23).

Xalq madaniyatida ikki daraja bor: yuqori, folklordan kelib chiqqan va ertak, doston, xalq ertaklari, qadimgi raqslar va boshqalarni o‘z ichiga olgan yuqori va pop madaniyat deb ataladigan darajada namoyon bo‘lgan past daraja.

Ommaviy madaniyat xalqning yuksak didi yoki ma’naviy yo‘lini aks ettirmaydi. XX asr o‘rtalarida, ommaviy axborot vositalari deyarli barcha mamlakatlar va qit’alarga kirib borgan, barcha ijtimoiy tabaqalar vakillari ulardan foydalanish imkoniga ega bo‘lgan bir paytda paydo bo‘lgan. Ommaviy madaniyat ham xalqaro, ham milliydir. Bu aholining barcha qatlamlari, barcha yoshdagilar, ularning ta’lim darajasidan qat’i nazar tushunarli.

Elita yoki yuksak madaniyat jamiyatning “qaymoqrangi” deb ataladigan narsa yoki professionallar buyrug‘i bilan yaratilgan. Bu mumtoz musiqa, adabiyot va tasviriy san’atni o‘z ichiga oladi. Haydn musiqasi yoki Pikassoning rasmi kabi yuksak madaniyatni, albatta, tayyor bo‘lmagan odam idrok etishi qiyin. Bu, qoida tariqasida, o‘rtacha odamning rivojlanish darajasidan o‘nlab yillar oldinda.

Folklor (ing. folklor “xalq donoligi”) — xalq og‘zaki ijodi, odatda og‘zaki; Bu xalqning hayoti, ideallari, qarashlarini aks ettiruvchi badiiy birgalikdagi ijodiy faoliyati, u ham xalq tomonidan og‘zaki shaklda yaratiladi va avloddan-avlodga o‘tgan xalq orasida she‘riyat, xalq musiqasi, teatr, raqs, me‘morchilik, tasviriyl va bezak san‘ati.

Qadim zamonlarda paydo bo‘lgan xalq amaliyl san‘ati butun jahon badiiy madaniyatining tarixiy asosi, milliy badiiy an‘analarning manbai, shuningdek, milliy o‘zlikni anglash namoyonidir. Ayrim tilshunoslar ham noprofessional san‘atning barcha turlarini (havaskorlar tomoshalari, xalq teatrlari) xalq og‘zaki ijodi deb tasniflaydilar.

"Folklor" atamasiga aniq ta‘rif berish qiyin, chunki xalq ijodiyotining bu shakli o‘zgarmas va doimiy emas. Xalq og‘zaki ijodi hamisha xilma-xil evolyutsiya va rivojlanish jarayonida bo‘ladi.

Ko‘rinib turibdiki, folklor - bu qanday og‘zaki bo‘lmagan elementlar bilan bog‘liq bo‘lishidan qat‘i nazar, nutq tomonidan qo‘zg‘atilgan darajalar tizimi. Xalq og‘zaki ijodining mohiyatini ifodalash uchun uzoq vaqtdan beri qo‘llanilmay kelayotgan “og‘zaki adabiyot” iborasini yoki unchalik aniq bo‘lmagan “og‘zaki xalq adabiyoti” iborasini qo‘llash ko‘proq va ma‘qulroq bo‘lar edi (Chistov 1998: 45)

Bugungi kunda zamonaviyl folklorshunoslikda asosan qo‘llaniladigan va bir vaqtning o‘zida doimiy ravishda o‘zaro ta‘sir qiluvchi to‘rtta mashhur tushunchalar mavjud.

a) xalq og‘zaki ijodi – xalqning og‘zaki ravishda avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan tajribasi va bilimi. Tajriba deganda biz turli shakllarni nazarda tutamiz ma‘naviy va moddiy madaniyat, faqat bitta sotsiologik cheklash (“umumiy xalq”) va bir vaqtlar hukmron bo‘lgan yoki allaqachon yodgorlik sifatida faoliyat yuritayotgan arxaik shakllarning tarixiy va madaniyl mezonini qo‘llash. (“Oddiy xalq” so‘zi “xalq” so‘zidan farqli o‘laroq, sotsiologik jihatdan baholovchi ma‘noni o‘z ichiga olmaydi (qarang: "xalq artisti", "xalq shoiri");

b) folklor, xalq ijodiyoti yoki zamonaviyl ta‘rifga ko‘ra, “badiiy muloqot”. Bu nazariya “folklor” atamasini musiqiy, xoreografik va tasviriyl xalq san‘ati uchun ishlatishga imkon beradi;

v) folklor - xalq ijodiyotining barcha shakllari ichida faqat lug‘at bilan bog‘liq bo‘lganlari ajralib turadigan xalq tili an‘anasi;

d) xalq og‘zaki ijodi og‘zaki ijod bo‘lib, unda yozuvning kamligiga katta ahamiyat beriladi, bu esa, o‘z navbatida, xalq og‘zaki ijodini boshqa (lingvistik) shakllardan ajratish (birinchi navbatda, uni adabiyotga qarama-qarshi qo‘yish) imkonini beradi.

Barcha folklor janrlarini ikki sinfga birlashtirish mumkin:

- birinchisida ba‘zi qo‘shimcha estetik funktsiya har doim ustunlik qiladi.
- ikkinchi sinfdan siz barcha ertaklarni, epiklarni to‘plashingiz mumkin,

qo‘shiqlar (axborot funktsiyasi bilan birgalikda), balladalar, tarixiy qo‘shiqlar va boshqa janrlar. Bu sinf xalq ijodiyotining tipik, xarakterli namunasini ifodalaydi.

Xulsa o‘rnida aytish mumkinki, umuman olganda, umumbashariyl ijtimoiyl o‘zgarishlar davrida madaniyatning vazifasi kuchayib borishi va shu bilan birga insonning ma‘naviy kamolotiga ta‘sir etuvchi harakatlantiruvchi kuch sifatidagi e‘tibor

ham ma'lum. Til, ehtimol, davrlarning yagona beixtiyor guvohi bo'lib, ajdodlar tajribasi og'zaki xalq amaliy san'ati asarlarida, jumladan, ertaklarda ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдулмуталибов Н.Ш. К характеристике развития лезгинского именослова // Проблемы региональной ономастики: Материалы 3-ей межвузовской научной конференции. Майкоп, 2002. С. 11-14.
2. Masharipova Z. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – T., 2008y
3. Жалолов Ғ. Ўзбек халқ ertaklari poetikasi. -T.: “Фан” 1976.

**СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРНО- КРИТИЧЕСКИХ
СТАТЕЙ СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА**

М.А. Жураева

Кокандский государственный педагогический институт

Аннотация. В этой статье рассматриваются особенности содержания литературно-критических статей Серебряного века. Освещение темы основано на выводах многих ученых.

Ключевые слова: литературная критика, художественная практика, культурный опыт.

Модернисты обновили все литературно-критические жанры, но эта тенденция соединялась со стремлением опереться на наиболее позитивные жанровые поиски русской и европейской критики. Стремление к синтезу разнообразного культурного опыта наиболее явно выразилось именно на уровне жанровых практик – в поэтике и прагматике того или иного критического жанра продолжался диалог с критической традицией. Как уже отмечалось в теоретических исследованиях по проблемам генологии в критике, причины изменений жанровых предпочтений и жанровых структур следует искать в совокупности факторов: жанровые и стилевые тенденции развития литературы, программные ориентации критики, индивидуальные требования, предъявляемые журнальными и газетными изданиями, в которых публиковались статьи.

Первый фактор – обусловленность возникновения и функционирования жанров критики художественной практикой. Сама литература в конечном итоге создает предпосылки для преимущественного развития отдельных жанров критики.

В литературе конца XIX – начала XX вв. "приоритету личностного фактора, верховенству бытийных начал сопутствовали нарастающие субъективированность и одновременно обобщенность формы", происходило "перемещение основного акцента с "изобразительности" на "выразительность". Особенно значима "важнейшая особенность жанровых трансформаций в литературе модернизма – непосредственное воздействие лирической стихии на традиционно более объективированные структуры" (В.А. Келдыш). В.А.Келдыш, выделяя некоторые аспекты "целостности" русской литературы серебряного века, не упоминает критику.